

**A GENETIKAILAG MÓDOSÍTOTT SZERVEZETEKRE VONATKOZÓ
SZABÁLYOZÁSRÓL EGYES KÖRNYEZETJOGI ALAPELVEK,
KÜLÖNÖSEN A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS TÜKRÉBEN**

PHD ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

SZERZŐ: TAHYNÉ DR KOVÁCS ÁGNES

**TÉMAVEZETŐ: DR. BÁNDI GYULA CSC
EGYETEMI TANÁR**

**PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KAR
DOKTORI ISKOLA**

BUDAPEST

2013

I. A kutatás célja, tárgyköre, módszerei

A jelen dolgozat tárgya, ahogy a cím is mutatja, a genetikailag módosított szervezetekre vonatkozó európai uniós és magyar jogi szabályozás rendszerének vizsgálata, elsősorban a környezetjogi alapelvek, különösen a fenntartható fejlődés tükrében.

A fenntarthatóságról, illetve a fenntartható fejlődésről sokszor és sokan írtak már; számos nemzetközi egyezmény, dokumentum megfogalmazza, mégis pontos körülírása, globálisan és egységesen elfogadott fogalmi meghatározása, amely minden tényezőjét teljes mértékben lefedne, nem lehetséges. Sokszor megfogalmazódott - különösen az egyes egyezmények végrehajtásának ellenőrzése során -, hogy az elvek szerepe fontos és hasznos, de kérdés, hogy az egyes államok vagy a nemzetközi közösség gazdasági-politikai tevékenységük során azokból mennyit tudnak ténylegesen megvalósítani? Hiszen minden elv jobbra annyit ér, amennyi gyakorlati haszonnal az emberiség és a jövő generáció érdekeit és létét szolgálja, vagy legalábbis hozzájárul a szükséges irányok kijelöléséhez. Nem könnyű jogalkotói feladat az általános környezetjogi alapelvek átültetése a gyakorlatba. Ennek első és kihagyhatatlan lépése, hogy a kérdéses elvek a jogszabályi keretekben meg kell jelenjenek, majd az ezeket a kereteket kitöltő részletszabályokban is, végül a jogalkalmazásban és a bírói gyakorlatban is. Ez jelenti az elvek lefordítását a gyakorlat számára nélkülözhetetlen iránymutatásokra, arra a társadalmi- gazdasági-szociális közegre, amelyre a jogi szabályozás vonatkozik, és amely közegben a társadalmi együttélés érdekében - és a környezet védelme érdekében - érvényesülniük kell. Fontosnak tartjuk azonban megjegyezni, ahogy a szakirodalom is fogalmaz -, hogy az elvek nem szükségképpen jelennek meg jogszabályokban. Fenntarthatóság vagy az elővigyázatosság elvének érvényesítéses létezik jogszabályok nélkül is.

Második lépés az elvek gyakorlati alkalmazásának a jogalkalmazás során való követése és ezzel összefüggésben az ellenőrzés. Az erre irányuló kodifikációs munka nem létezhet anélkül, hogy az ellenőrzés eredményeit az újabb jogalkotási lehetőség alkalmával ne hasznosítsa, visszacsatolás formájában. Az ellenőrzés azonban nem elsősorban az elvekre kell, hogy vonatkozzon; az ellenőrzés során inkább az egyensúlykeresés jellemző.

A témaválasztás tekintetében fontosnak tartjuk megfogalmazni, hogy a 21. század egyik nagy kihívása a biotechnológia, és ezen belül a géntechnológia, amely szintén rohamosan fejlődik. Jelen dolgozatban kizárólag a géntechnológiát alkalmazó egyes tevékenységekre irányítjuk figyelmünket, azon belül is a szabad környezeti felhasználásra, az élelmiszer- és takarmányozás területén megjelenő alkalmazásra.

A dolgozat azzal a céllal született, hogy megvizsgálja, a fenntartható fejlődés gondolata megjelenik-e és milyen mélységben a géntechnológiai tevékenységek jogi szabályozása területén, elsősorban a szabad környezetbe bocsátás, a koegzisztencia, a vetőmagok, az élelmiszerek és a takarmányok és azokhoz kapcsolódó tevékenységek, illetve az egészségvédelem tekintetében.

Ezen vizsgálatnak különböző aspektusai lehet. Vizsgálható etikai-, jogi-, gazdasági szempontból is.

Mindenekelőtt szükségét érezzük meghatározni, hogy a jelen dolgozat egy dinamikus, folyamatosan változó, szerteágazó és nehezen lehatárolható vizsgálati terület, amelynek csak bizonyos részeit vizsgáljuk. Más részeinek vizsgálatától a dolgozat szűkös keretei miatt eltekintünk. A kutatott területeket a vizsgálat alá nem vont területektől a dolgozat Bevezetőjében határoztuk el, részleteiben és indokaival együtt.

Bemutatni kívánjuk a génmódosítás világjelenségét az Alapozó gondolatok körében, felhívva az olvasó figyelmét azokra a szabályozási gócpontokra, amelyek a későbbi vizsgálatokat előkészítik. Ennek a szabályozási területnek a vizsgálatakor, szoros érintettsége kapcsán nem tudunk eltekinteni az etikai vonatkozások bemutatásától, ez a fejezet is a későbbi feltárások értelmezését segíti. Ezután a jelenleg kialakult, - azonban folyamatosan fejlődő, alakuló -, jogszabályi rendszer felépítettségét vizsgáljuk és mutatjuk be. Minthogy a génmódosítás szabályozását bizonyos kiemelt környezetjogi alapelvek szemszögéből vesszük nagyító alá, a IV. fejezetben a kutatás alapkoncepcióját és a fenntarthatóság vonatkozásait kívánjuk bemutatni. A szabályozás elvekre épülő elemzését az elővigyázatosság elvével, illetve annak kapcsolódó elveivel folytatjuk. Kiemelt szerepet kap az egészségvédelemnek megfelelő szabályozás vizsgálata, mint az európai szabályozási stratégiákban is elsőbbséget élvező prioritás. Egészen speciális szabályozási területe a GMO szabályozásnak a koegzisztencia, amely számos gazdálkodás-tervezési, illetve gazdasági összefüggést is feltételez.

Az ezeken túlmutató szabályozási területek, mint a társadalmi részvétel elvét megvalósító-, a kutatás-szabályozási-, az agrárjogi-, a gazdasági jogi és versenyjogi vizsgálatok már szétfeszítenék a jelen munka kereteit, de a jelen fejezetekre támaszkodva kutatásainkat reményeink szerint ezekben az irányokba folytatjuk. További érdekes kutatási témaként szolgálnak, és csupán érintettségükben felvillantott szabályozási részterületek, mint a GMO-k zárt rendszerű felhasználásának-, gyógyászati-, halászati-, hadászati-, biomassza felhasználás szabályozása. Szintén önálló kutatás tárgyát kell, hogy képezze a GMO-k alkalmazásával összefüggő felelősségi szabályozás bemutatása és feltárása, lehetséges megoldásokat kínálva a jövő kodifikátorainak.

A dolgozatban egy táblázatba gyűjtöttük össze, hogy mely lényeges szabályozási területeket vizsgálunk és azok lehatárolását miképpen képzeltük el, illetve melyek azok a szabályozási területek, amik kapcsolódnak ugyan vizsgálódásunkhoz, de önálló jellegük és jelentős terjedelmük okán további részletes vizsgálódást, kutatást érdemelnek, így ebben a munkában sajnos nem kaphattak helyet.

Prekoncepciónk szerint tehát, jelen dolgozatunkban elsősorban azt kívánjuk vizsgálni, illetve feltárni, hogy a GMO-k dinamikusan változó szabályozása milyen rendszert követ, és abban miképpen érvényesülnek a fenntarthatóság vonatkozásai, különösen egyes kiemelt környezetjogi alapelvek.

A géntechnológiai tevékenységek szabályozásának elhelyezése során a következőkből indulhatunk ki. A környezetjog meglehetősen fiatal interdiszciplináris tudományág, amely egyebek között közjogi, büntetőjogi, gazdasági jogi, polgári jogi elemeket is ötvöz-, kialakulását tekintve a 20. század második felére tehető. A környezetjoghoz szervesen kapcsolódóan a géntechnológia szabályozása viszonylag periférikus, szintén fiatal terület. Összetettségét - a környezetjoghoz hasonlóan - az adja, hogy szabályozását áthatják a polgári jogi-, munkajogi-, gazdasági jogi-, agrárjogi-, fogyasztóvédelmi-, szabadalmi jogi területekkel határos előírások, jogszabályi keretek. Létjogosultságát a környezetjogban azzal indokolhatjuk, hogy éppen a szabályozás végső célja kapcsán, - az ember és a környezet védelme -, a környezetjog általános elveitől átitatva jelenik meg ez a jogi szabályozási terület a jogrendszeren belül.

A jelen dolgozat is ezt a szoros kapcsolatrendszer igyekszik bizonyítani, illetve azt, hogy a fenntartható fejlődés gondolatát adó általános környezeti elvek és szabályozási megoldások miként hatják át a géntechnológiával módosított szervezetek fent említettek szerinti jogi szabályozását.

A dolgozat megírása során alkalmazott módszerek tekintetében meghatározó volt, hogy viszonylag fiatal jogterület kapcsolódási- illetve határterületének jogi szabályozását vizsgáltuk. Ennek következtében elsődleges forrásként a nemzetközi, európai uniós és a magyar jogalkotás termékeire hagyatkoztam, illetve a konkrét témában egyre alakuló, ma még nem túl bőséges, elsősorban külföldi szakirodalomra. A szakirodalom tekintetében nem csupán a jogi szakirodalomra támaszkodtam, hiszen a jogi szabályozás átlátásához és

megértéséhez elengedhetetlen egyéb, elsősorban természettudományos háttéranyagok, a szükséges mértékben, szintén a vizsgálódás részét képezik.

Kiemelt szerep jut az Európai Bíróság jogfejlesztő gyakorlatának is a GMO szabályozás és jogértelmezés tekintetében, így a Bíróság gyakorlatából is merítettem.

A dolgozat fő szerkezeti vázát tekintve három nagyobb részre és kilenc fejezetre tagolódik.

Az 1. rész a két első fejezetet foglalja magában, melyeknek közös vonatkozása, hogy egy bevezető szerepet betöltve, a későbbieket megalapozva, értelmezésüket segítve kapcsolódnak szervesen a kutatáshoz.

A 2. rész tartalmazza a III-VIII. fejezeteket, amelyek a szabályozási rendszer átfogó bemutatását követően, egymáshoz hasonló kutatási módszereket és nagyrészt hasonló felépítést követnek. (A vizsgált jogintézmény bemutatása, először általánosságban, majd lehetőség szerint a nemzetközi, közösségi és magyar jogi, géntechnológiára vonatkozó szabályozásban.) Ezek a fejezetek adják a dolgozat gerincét.

A 3. rész egyetlen fejezetet tartalmaz, a IX. fejezetet, amely a dolgozatban vizsgáltak eredményének összefoglalása, összegzése, a Zárzó.

Az értekezés továbbfejlesztésének, illetve a további kutatásnak számos lehetőségét látjuk. Első és legkézenfekvőbb a jelen fejezet elején felvázolt, az elvek érvényesülésére vonatkozó folyamat következő lépése, a gyakorlati jogalkalmazás elemzése, az ellenőrzés hatékonysága és lehetőségeinek visszacsatolása a jogalkotás folyamatába. Szintén jó alapot adhat a jelen dolgozat a jogi felelősség kérdéseinek feltárásához, kiemelten szólva esetlegesen a gazdasági- és versenyjogi szabályozási érintettségéről is. Ugyancsak érdekes további kutatási terület az Alaptörvény XX. cikk (2) bekezdésének relációja a magyarországi európai uniós joggal kapcsolatos kötelezettségek vagy akár a WTO szabályozás tekintetében. További vizsgálódáshoz kínálunk alapot a géntechnológia szabályozásának fogyasztóvédelmi vonatkozásai körében is.

A dolgozat hasznát, értékét abból a szempontból igyekszünk meghatározni, hogy a magyar jogirodalomban a géntechnológia környezetjogi vonatkozásainak bemutatása, vizsgálata, elemzése hiányát adó űr kitöltéséhez kíván hozzájárulni. Magyar jogirodalmi vonatkozások - egyes általános környezetjogi vonatkozásokon kívül - jobbára csak biotechnológiai találmányok jogi oltalma szabályozásának tekintetében lelhetők fel.

Ez a viszonylagos hiány elsősorban a jogterület nem túl messzire tekintő múltjával, illetve a jogszabályi rendszerben elfoglalt, kevésbé központi mivoltával függ össze, nem is beszélve a

megközelítés még ma is bizonytalan voltáról. A kutatás során megvizsgált kérdések és eredmények reményeink szerint a magyar nyelvű, környezetjogi szakirodalom belső fejlődését mozdítják elő.

A dolgozat megírásának indokát azonban az is adta, hogy egy rohamosan fejlődő tudományág a géntechnológia és az ehhez kapcsolódó tevékenységek, valamint azok hatásai a társadalom egészét egyre jobban áthatják és minden embert, valamint a környezet egészét is érintik.

Nem lehet tehát a jogi szabályozástól eltekinteni, azt lebecsülni, hanem annak tökéletesítése, annak az emberi egészség és a környezet, végső soron a fenntarthatóság bármilyen értelmezésének szolgálatába állítása mindannyiunk felelőssége, érdeke és kötelezettsége.

II. Tudományos eredmények összefoglalása

1. A génmódosított szervezetek szabályozása vitás gyújtópontjai

A génmódosított szervezetek mezőgazdaságban való felhasználása ma már világjelenség, összes hasznával és számos vitatott hatásával együtt. A tudomány (természettudomány, jogtudomány, közgazdaságtan) világa megosztott, és a GMO-k termesztésével, illetve használatával kapcsolatos megválaszolatlan kérdések száma ma még nagy.

Kutatásaim során arra következtetésre jutottam, hogy a legfőbb gyújtópontok, ahol a viták kialakulnak: a gazdasági érdek ütközése a környezetvédelmi-egészségvédelmi érdekekkel; az elővigyázatosság elvének megfelelő alkalmazása a szándékos kibocsátások során, a környezeti kockázatértékelés, a koexistencia szabályainak megalkotása, az elővigyázatosság elvének megfelelő alkalmazása a védőtávolság kialakításakor, a megfelelő biológiai erőforrás védelem, a társadalmi részvétel elvének hatékony alkalmazása, az etikai-világnézeti kérdések szabályozása. Azon természettudósok és jogtudósok véleményét osztom, amelyek szerint a jogi szabályozás kialakításakor mindenkor szem előtt kell tartani az elővigyázatosság elvét, akkor is, ha a veszélyek és káros hatások a teljes tudományos bizonyosság hiányában nem zárhatók ki.

2. A jogi szabályozás szükségességét kiváltó tényezők

Kutatásaim alátámasztják, hogy a génmódosítás alkalmazásának szabályozása a jog megfelelő eszközeivel elengedhetetlen. Vizsgálódásom során a jogi szabályozás szükségességét kiváltó tényezőket négy csoportba soroltam.

Az első, a természettudomány által még részben fel nem mért hosszú távú és közvetett kockázatok a géntechnológia növényi-, állati- és emberi szervezetre vonatkozó hatásairól. Ez megalapozza a szabályozás kialakításakor az elővigyázatosság elvének alkalmazását is.

A jogi szabályozás szükségessége másrészt adódik a szabályozandó terület gazdasági (és versenyjogi) érintettségéből is. Harmadrészt, megalapozza a jogi szabályozás szükségességét az is, hogy a géntechnológiai érdekeltség helyet szorított magának a politika területén. Negyedrészt megalapozza a szabályozást az a tény is, hogy a globális méretű mezőgazdaságban a génmódosítást alkalmazó termelés mára már jelentős.

3. A géntechnológia szabályozásának elhelyezése a közösségi jogban, az EU ez irányú politikája

3.1. A génmódosítás jogi szabályozása a környezetjog különös részi szabályait tekintve a biotechnológia szabályozási területére esik. Kutatásaim során - a jogterület vonatkozó közösségi jogszabályait vizsgálva -, arra a következtetésre jutottam, hogy az Európai Unió jogalkotását illetően, a géntechnológiai tevékenységek szabályozási politikája a következő szakpolitikák között oszlik meg: a környezetpolitika, a mezőgazdasági politika és az élelmiszerbiztonság politikája. A fogyasztóvédelem és az egészségügy szakpolitikájával szintén vannak közös szabályozási pontok, de a másik három szakpolitikához képest ezekkel a politikákkal lazább a géntechnológiai szabályozás politikájának kapcsolódása.

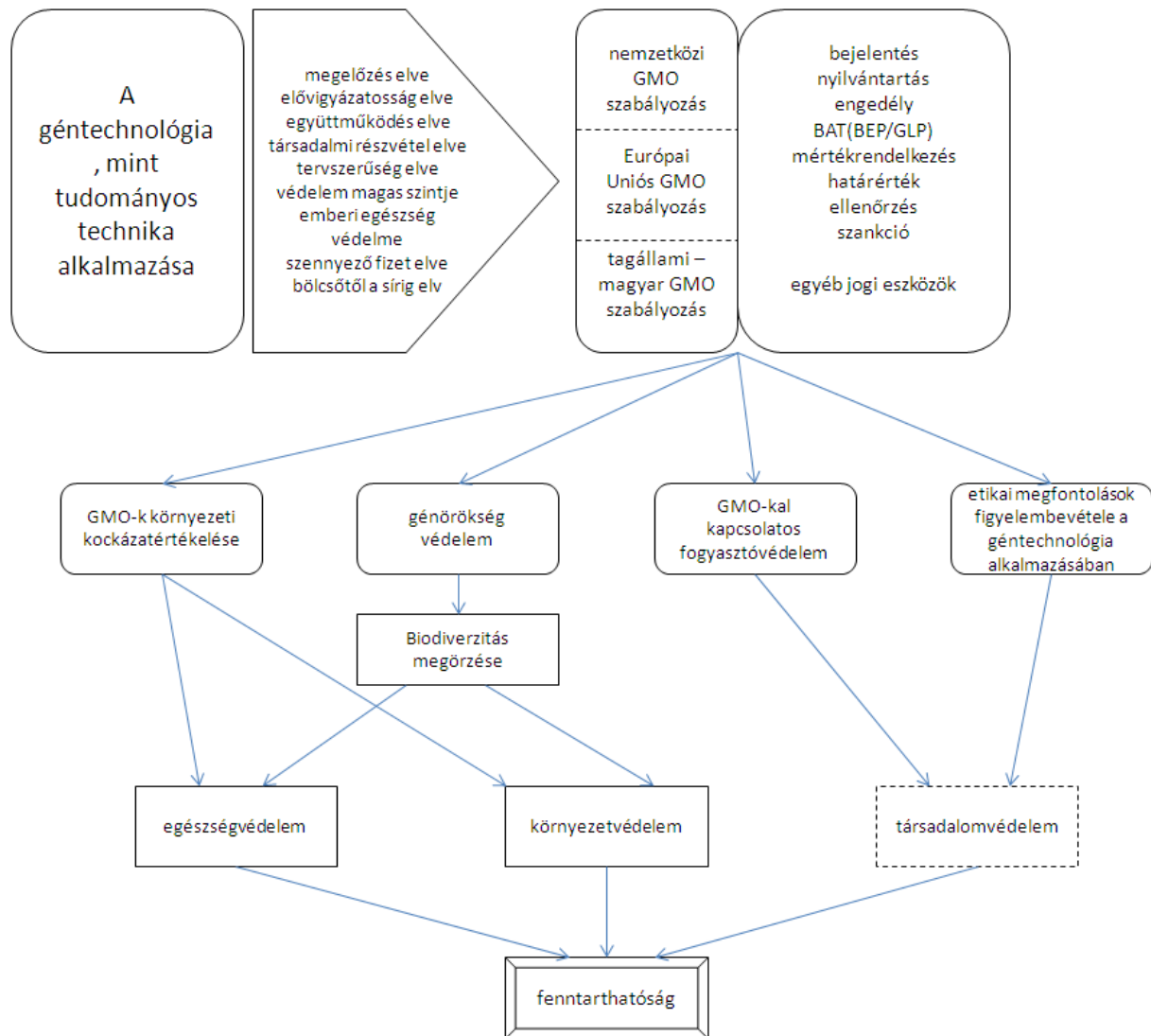
3.2. Arra a következtetésre jutottam, hogy az Európai Unió géntechnológiai tevékenységre vonatkozó politikája részben még kiforratlan. Bár 2002-ben, a „Life Sciences and Biotechnology - a Strategy for Europe” dokumentumában az Európai Bizottság kinyilvánította az Unió által követendő politikáját, szemléletmódját a génmódosított szervezeteket illetően. Ennek megfelelően az eredményeket 2004-ben egy bizottsági jelentés összegezte, azonban ezt a fellendülést súlyos elbizonytalanodás követte az uniós, géntechnológiai tevékenységekre vonatkozó politika alakítása terén (2007). Megállapítható, hogy a géntechnológiával módosított szervezetekre vonatkozó jogszabályok jobb végrehajtása mellett, az egyes problémák kezelésére gondosan megtervezett intézkedések jelentik a legmegfelelőbb választ. Ennek érdekében az Európai Unió a folyamatos együttműködésre és konzultációra helyezi a hangsúlyt.

4. A géntechnológia jogi szabályozása területén ható általános környezetjogi elvek

Kutatásaim során arra következtetésre jutottam, hogy a jogterület szabályozásának kialakításában, a vonatkozó nemzetközi dokumentumok nyomán, a következő elveknek volt és van szerepük. A fenntartható fejlődés elve; a környezeti ártalmaknál való fellépés elve; az elővigyázatosság- és a megelőzés elve; az együttműködés elve; a tudomány és a technika környezeti célú fejlesztése; a természeti erőforrások ésszerű használata; a biológiai

erőforrások fenntartható használata; az az alapelv, hogy egyik állam sem okozhat kárt a másoknak; hogy a fejlődő országok érdekeit hangsúlyosan figyelembe kell venni, valamint a társadalmi részvétel és információhoz való hozzáférés elve. A környezeti cselekvés megfelelő szintjét meg kell határozni és a tagállamok környezeti politikáit össze kell hangolni a géntechnológiai szabályozás területén.

A dolgozatban azt kívántam bemutatni, hogy a pozitív jogi szabályozás a géntechnológia szabályozása terén milyen jogszabályi pontokon és hogyan tett a fenntarthatóság tényleges, gyakorlati megvalósítása érdekében lépéseket. A védelmet szolgáló szabályozást háromféle védelemre osztottam: környezet-, egészség- és társadalom védelem. Ennek érzékeltetésére a következő, és az egyes összefüggéseket nyíltan bemutató ábra-rendszert alkottam meg:

5. A géntechnológiai tevékenységekre vonatkozó szabályozás és a fenntarthatóság kapcsolata

A fenntartható fejlődés megvalósítása szolgálatában álló alapelvek tükrében globális összefogásra van szükség a géntechnológiai tevékenységek kapcsán megvalósítani kívánt fenntarthatóság érdekében, hiszen a tevékenységhez kapcsolódó hatások is globálisak és a hatékonyság is ezt kívánja meg. A fenntarthatóság kapcsolatban áll a hosszú távú és kiegyensúlyozott gazdasági növekedéssel, anélkül, hogy a meg nem újuló természeti erőforrások végérvényesen kimerülnének. A bioszféra jelen állapotában létező genetikai készletek (génkészletek, génörökség, biológiai erőforrások) is a természeti erőforrások köréhez tartoznak. A fenntarthatóság akkor valósulhat meg a géntechnológia alkalmazásával, ha a jelen generáció a géntechnológia tudományos és technikai vívmányait akként használja fel, hogy hangsúlyt fektet az elővigyázatosság és a megelőzés elvére a géntechnológia alkalmazásakor, ezáltal az egészségvédelemre, amely a környezetvédelemtől nem elválasztható; a koexistenciát hosszú távon biztosítja, segíti továbbá a biológiai sokféleség (és a génörökség) megőrzését; valamint teret enged a társadalmi részvétel elve érvényesülésének, a fogyasztók védelmének, a szociális-etikai vonatkozások figyelembe vételével.

6. Az elővigyázatosság és a megelőzés elvének megjelenése a géntechnológiai jogi szabályozásban

Kutatásaim során arra a következtetésre jutottam, hogy a géntechnológia hatályos nemzetközi-, európai uniós- és magyar jogi szabályozásában az elővigyázatosság elve, a megelőzés elve és az együttműködés elve a markánsan megjelenik. A szabályozásban fellelhető elvek a következő szabályozási pontok köré tömörültek. Megelőzési eszköznek tekintjük a géntechnológia szabályozása terén is a bejelentést, a nyilvántartásba vételt, engedélyezést, az elérhető legjobb technika alkalmazását, valamint a határértékeket is.

6.1. A fenntartható fejlődés érdekében történő hatékony fellépés előfeltétele, hogy megfelelő információs rendszer álljon rendelkezésre. A nyilvántartások kialakítás és későbbi hasznainak szedése során a nyilvántartási kötelezettség szorosan összefügg az együttműködés szabályaival is. Megállapítható, hogy a nyilvántartási rendszer szintjei: nemzetközi, közösségi, (tag)állami, egyéni.

A nyilvántartási kötelezettség nemzetközi szabályai a Biológiai Biztonsággal Foglalkozó Információs Központ (Biosafety Clearing House) tevékenységéhez köthető. Az Európai Unió részéről a Bizottság kötelezettsége hogy nyilvántartás(oka)t hozzon létre. A magyar

szabályozásban a nyilvántartási kötelezettség megoszlik a földművelésügyi és vidékfejlesztési miniszter által kijelölt nyilvántartó szerv (Gödöllői Mezőgazdasági Biológiai Kutatóközpont), a Tápiószelei Agrobotanikai Intézet (TABI) (a haszonnövény genetikai anyagok hazai bázisintézménye) és a Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal Központja között.

Tovább nyilvántartási kötelezettség áll fenn, alacsonyabb szinten, a piaci szereplőkre, egyénekre vonatkozóan is. Összességében ez a többszintű nyilvántartási rendszer, a folyamatos együttműködés biztosítása mellett hatékonyan szolgálja a megelőzés és az elővigyázatosság elvének érvényesítését.

6.2. Szintén megelőzési típusú eszköz a bejelentés, amely a szabályozásban nem mindenhol válik el határozottan az engedélyezés szabályaitól, lévén, hogy a bejelentések alkalmazásakor a tevékenység jogszerű megkezdéséhez a jogalkotó gyakran kapcsolja feltételként a hatósági jóváhagyást, - és ekkor már engedély típusú jogintézményről beszélhetünk.

Megállapítható, hogy a magyar szabályozásban tisztán bejelentés típusú jogintézmény: a növényfajok állami elismerésének bejelentése, ami a MSZH hatáskörébe tartozik. A közösségi jogban, géntechnológiával módosított szervezetek környezetbe történő szándékos kibocsátása kapcsán a „bejelentés” jelentése, az irányelv által megkövetelt információk benyújtása a tagállam illetékes hatóságához. Amíg a hatóság a vizsgálati jelentést el nem készítette (egyben hozzájárulását meg nem adta), nem lehet megkezdeni a szándékos kibocsátást. Ez a bejelentés engedély típusú jogintézmény, hiszen alakító és feltétel-teremtő minőségű.

6.3. Az engedély közhatalmi aktus jellege a GMO-k közösségi szabályozásában is érvényesül. Az engedélyezés a tagállami hatóságtól indul és az EFSÁ-n keresztül történik. Az együttműködés és a megelőzés elve mentén haladva a Hatóság tájékoztatja a többi tagállamot és az Európai Bizottságot, illetve a nyilvánosság számára is hozzáférhetővé teszi a dokumentációt. A kockázatok minimalizálása érdekében egy részletes dokumentáció és a kockázatértékelés eredményeinek csatolása szükséges. Szintén garanciális elveknek tesz eleget az is, hogy a Hatóság véleményét közlésezi és mindenki számára hozzáférhetővé teszi.

Kutatásaim során a magyar szabályozásban a géntechnológia területén az egyes engedélyeket a következők szerint osztályoztam: engedély a géntechnológiai tevékenységek végzéséhez; létrehozási engedély (laboratórium); természetesi engedély (koexistencia kapcsán); egyedi szaporítási engedély; hatósági előzetes engedély (a géntechnológiával módosított szervezetek kombinációjának kibocsátása esetére).

Megállapítható, hogy a kimondottan az engedélyezési eljárásban megjelenő engedélyek legfontosabb szerepe a potenciális környezeti- és egészségügyi kockázatok minimalizálása. Az engedélyezés teljes folyamatát áthatja az elővigyázatosság elvének követése. A kérelem részletes előírásai a teljes körű kockázat felmérésre irányul. A hatóság vélemény a tevékenységhez kapcsolódó feltételeket és korlátozásokat foglalja össze. Tovább erősíti az elővigyázatosság alkalmazását a társadalmi részvétel révén az adatok közzététele a nyilvánosság számára.

Kutatásaim során arra a következtetésre jutottam, hogy a koexistencia megvalósításakor szerephez jutó természetesi engedély az engedélyek körében olyan sajátossággal bír, ami nem általános, más környezetjogi engedély típusoknál nem fellelhető. Itt egy kétlépcsős engedélyezési eljárás során (első lépcsőben a hatóság megadja az előfeltételeket, majd) a pufferzónán belüli, szomszédos termőterületek tulajdonosainak illetve használóinak hozzájárulásai és a nyilatkozatai megadását követően adható ki az engedély. (Kialakítottam dolgozatomban egy ábrarendszert, amely ezt szemlélteti.) Összességében elmondható, hogy bár a koexistencia megvalósítása egy érzékeny szabályozási részterület, a jogszabályi rendszer, engedélyezési (és osztályozási) elemei a gyakorlati megvalósítást alaposan előkészítik. Olyan részletes szabályozást találunk, amely a tárgyi és személyi feltételek mellett nagy hangsúlyt fektet a tervszerűség elvének megvalósításával a gazdálkodásban részt vevők és a hatóságok együttműködésére is. A gyakorlati megvalósulásban az elővigyázatosság tükröződésének leghatékonyabb eleme a kifejezetten szigorú magyar szabályozásban a kétszintű engedélyezési rendszer, amely a génmódosítás szabályai között, kizárólag ennek a részterületnek sajátja.

6.4. A GMO-k jogi szabályozása során a megelőzés és az elővigyázatosság szolgálatában állnak az elérhető legjobb technika, technológia-(BAT), a legjobb környezeti gyakorlat-(BEP) és a legjobb laboratóriumi gyakorlat (GLP) alkalmazása is.

A jogi szabályozásban a „technikailag elkerülhetetlen” kifejezés értelmezése ad a címkézés szabályainál irányt a jogszabály tárgyi hatályát illetően. A kifejezés értelmezésében pedig a BAT adhat iránymutatást, közelebbről: hogy mi számít technikailag elkerülhetetlennek. Ennél a rugalmas szabályozási megoldásnál tehát megállapítható, hogy szerepet kap a BAT a tárgyi hatály értelmezése vonatkozásában is, hiszen egyedi jogértelmezéskor az aktuális BAT lesz a technikai elkerülhetlenség fokmérője is.

Megállapítható, hogy a legjobb környezeti gyakorlatnak (BEP), mint a megelőzés és az elővigyázatosság eszközének, a GMOk szabályozásában szerepe van a biztonságos kezelés, tárolás, szállítás és felhasználás javasolt módszereinek megadásakor. A legjobb gyakorlat kap szerepet az élelmiszerekben és/vagy a takarmányokban felhasználandó GMO-kra vonatkozó kutatások és fejlesztések előmozdítása érdekében. Még egy terület a BEP alkalmazására a koexistencia szabályaiban lelhető fel: a *European Co-existence Bureau* tagállamokkal együtt dolgozza ki az együtt-termesztéssel kapcsolatos legjobb gyakorlatokat, valamint az ezekkel kapcsolatos kérdésekre vonatkozó technikai iránymutatásokat is.

A legjobb gyakorlat elemeivel számos ponton találkozunk a bejelentés és a termék azonosítás szabályai sorában. Ugyanakkor ezek az előírások elnevezésükben nem mindig kimondottan legjobb gyakorlatként jelennek meg, de tartalmukat, értelmüket és céljukat tekintve igen. Viszonylagos önállóságukat a szabályozási rendszerben ezzel indokolom.

A jó gyakorlat alkalmazása a felügyeleti terv elkészítésének kötelezettségében akként jelenik meg, hogy integrált megközelítéssel figyelembe veszi a kockázatértékelés eredményeit. Ennek során hangsúlyt fektet a szabályozás az idő tényezőre is.

Megállapítható, hogy a legjobb laboratóriumi gyakorlat (és ennek megfelelően a jogszabályi előírások és a laboratóriumok felelőssége) a következő szabályozási részterületekre bontható:

1. a laboratóriumi személyi feltételekre, 2. a laboratóriumi munkákra, 3. a laboratóriumi munkák kapcsán keletkező dokumentumokra, 4. az egyes laboratóriumok együttműködésére és nem utolsósorban 5. a kapcsolódó viták rendezésében betöltött laboratóriumi szerepekre. A jogszabályok ezeknek a területeknek a legjobb gyakorlatát rendkívüli alapossággal és részletességgel, az elővigyázatosság elvét követve szabályozzák az Európai Unióban.

Amint láthattuk az egyes általunk kiemelt szabályozási részterületek mindegyikében összekapcsolódott az elővigyázatosság elve még legalább egy környezeti alapelvvel különösen hangsúlyosan (pl: tervszerűség elve, integráció elve, társadalmi részvétel elve, együttműködés elve). A legjobb laboratóriumi gyakorlat kapcsán az elővigyázatosság elvéhez leginkább a felelősség elve csatlakozik a szabályozás kialakításában.

6.5. Megállapítható, hogy a környezethasználat elfogadható mértéke megadásánál a GMO szabályozás körében három nagy csoportját kell elkülönítenünk a szabályozásnak: a határértékre vonatkozó előírások (GMO tartamú élelmiszer illetve takarmány esetén), a határértékek szerepe a lényegi egyenértékűség alkalmazásakor; és a védőtávolságra vonatkozó mértékrendelkezést (pufferzóna méterben kifejezve).

A GMO tartalmú élelmiszerek és takarmányok esetén, ennek a szabályozási megoldásnak erénye az, hogy bár határértékként funkcionál, lehetőséget kínál egyedi küszöbérték szükség szerinti megalkotása révén némi rugalmasságra. A másik említésre méltó sajátossága pedig az, hogy a bizonyítási teher a vállalkozót (tehát a GMO-t alkalmazó személyt) terheli annak bizonyítására, hogy a jogszabályban előírtaknak szennyezettség esetén egyebekben eleget tett. További előnye a szabályozásnak eset-specifikussága is.

6.6. Szintén megelőzés típusú rendelkezés, hogy a géntechnológiai hatóság a természet védelme érdekében (fizikai keveredés, pollenszennyezés, árvakelésből származó idegen beporzás, elsodródás és egyéb szennyezés megakadályozására szolgál és elválasztja a géntechnológiával módosított szervezetekkel hasznosított területeket a hagyományos termesztéssel, az ökológiai gazdálkodással hasznosított és a természetvédelmi területektől) a hasznosítóknak jogszabályban meghatározott genetikai védősáv kialakítását írhatja elő. Emellett a fokozatosság elve mentén kialakításra került a menedékszóna is.

6.7. A hatósági mintavételnél jogszabályi szinten is tervezni kellene, hogy a szóban forgó tételt milyen mélységig kívánja az ellenőrző szervezet megvizsgáltatni és azt, hogy a vizsgálati eredményt milyen joghatással bíró intézkedésre akarja felhasználni. Célszerű volna a hazai laboratóriumi gyakorlatban ezt alkalmazni.

6.8. Egy előrelátó és rugalmas szabályozási megoldás a nyomonkövethetőség és címkézés szabályai tekintetében, hogy az Európai Unió ezeket a különböző GMO (élelmiszer, takarmány, egyéb termék...) szabályokban egységesen szabályozza; ezen rendelkezések megsértése esetén a szankciókat viszont a tagállamoknak kell kialakítaniuk. Ezzel a közösségi jog egy keretszabályozást érvényesít, amely keretet a tagállam - politikai-gazdasági-jogi környezetéhez igazítva tölthet ki, ezáltal is növelve a norma gyakorlati hatékonyságát és végső soron elősegítve a megelőzést. A közösségi géntechnológia politika érési folyamatában ez a szabályozási pont egy pozitívum, mert a nyomonkövetés és címkézés szabályai tekintetében egységes álláspontot takar.

6.9. Az ellenőrzés szabályai is a megelőzést szolgálják, oly módon, hogy a koexistencia terén az ellenőrzést végző hatóság hatósági jogkörrel felruházott munkatársa kezébe számos eszközt adnak. Megállapíthatjuk, hogy a szabályozás számos pontján egységesen és általánosan jelennek meg az ellenőrzés és szankcionálás szabályai. Szintén egységes

követelményként jelenik meg a szabályozásban több ponton, hogy a szankcióknak hatékonyaknak, proporcionálisnak és preventívnek kell lenniük.

6.10. Megállapítható, hogy a nemzetközi együttműködés a géntechnológia szabályozásának kialakítása és alkalmazása során elengedhetetlen, lévén globális környezeti hatásokról szó, a megoldás is globális aktivitást igényel. Kiemelt szerepet kapnak az együttműködésben bizonyos nemzetközi szervezetek (FAO, WHO, WTO, EFTA). A Cartagena Jegyzőkönyv nemzetközi együttműködési szabályait kutatásom során a következőkképp csoportosítottam: az együttműködés közvetlen vagy közvetett keretei szabályai (nemzetközi szervezeten keresztül történő); a fejlődő országok érdekeinek figyelembe vétele a GMO szabályozás kialakítása és alkalmazása során; az információcsere csatornái és kötelezettsége; az együttműködés módszereinek fejlesztése (személyi feltételek is); a génbanki együttműködés. A nemzetközi együttműködés szerteágazó rendszeréből a fenntarthatóságra tekintettel a fajtakisérlet során megvalósuló hierarchikus együttműködés példáját emeltük ki, annak fejlett jellege miatt.

A megelőzést és az elővigyázatosságot szolgálják, az együttműködés elvének érvényre juttatásával együtt, a különböző hatósági jelentéstételi kötelezettségekre vonatkozó jogszabályi rendelkezések. Ezekből a jelentésekből a visszacsatolás révén várható eredmény a fenntarthatóság tekintetében. A jelentéstételi kötelezettségek vizsgálata során elért eredményeimet egy táblázatban szemléltetve foglaltam össze.

6.11. Megállapítható, hogy a génmódosítással kapcsolatos nyilvántartások és tevékenységek integrált szabályozása nélkül a Közösségen belüli együttműködés elképzelhetetlen. A szakpolitikák adta szabályozási keretek, a határokon átnyúló GMO szállításra vonatkozó együttműködési előírások és a tudományos bizottsággal való konzultációs kötelezettségek közös sajátossága a megfelelő információs rendszer, amelynek kulcsa a konzultáció. Ugyanez vonatkozik a génerőforrás védelem során megvalósuló együttműködési viszonyokra is azzal továbbá, hogy annak során a Európai Unió tevékenysége hármas: egyrészt kiegészíti a tagállami információs rendszereket, másrészt összehangolja azokat, és végül közösségi értéket tesz hozzá. A laboratóriumok együttműködésének sajátos vonása a stabilitásra és hatékonyságra való törekvés. A koexistencia körében megjelenő együttműködési szabályokat két területre vonatkoztathatjuk: a szakképesítések tagállamok általi kölcsönös elfogadása során megvalósuló együttműködés és a jogalkotás során megvalósuló együttműködés.

Új tudományos információ megjelenése esetén a Cartagena Jegyzőkönyv szigorú nemzetközi tájékoztatási kötelezettséget ír elő. Kétféle szabályozási megoldást kapunk: termékek esetén a tagállamok biztonsági intézkedéseket tesznek, értesítik a Bizottságot és egymást. Élelmiszerek esetén ugyanez érvényes, azzal, hogy a forgalmazás korlátozása vagy felfüggesztése is elrendelhető.

Etikai tárgyú kérdések kapcsán az együttműködés kereteiben, konzultációra akkor kerülhet sor, ha azt vagy az Európai Bizottság önjogán, vagy a Parlament vagy a Tanács kérésére a Bizottság, vagy a tagállam kezdeményezi.

Az együttműködés tehát az elővigyázatosság elve mentén, a még ismeretlen potenciális környezeti - vagy emberi egészséget érintő veszélyek elleni harc aktív eszköze, kulcsa a folyamatos, hatékony, bizalmon és valós adatokon alapuló konzultáció.

7. A környezeti kockázatértékelés az elővigyázatosság mentén a fenntarthatóságért történik

7.1. Valamennyi uniós politika és tevékenység meghatározása és végrehajtása során biztosítani kell az emberi egészségvédelem magas szintjét. Az egészséghez való jog része az élelmiszerbiztonsághoz való jog is. Összességében láthatjuk, hogy a környezeti kockázatok felmérése és kezelése kapcsán a jogszabályi rendelkezések között és az Európai Bíróság által megfogalmazva szinte ugyanazokat az alapelvekkel találkozunk. Minden szabályozási szinten a Bíróság is hangsúlyozza az eset specifikusságot, tehát az elővigyázatosság és a védelem magas szintje szerint a környezeti kockázatértékelést esetről esetre, tudományos megalapozottsággal kell elvégezni.

Az alapvetések értelmében a környezeti kockázatértékelésnek hármas célja van, egyrészt az, hogy meghatározza és értékelje a potenciális kockázatokat; másrészt megmutatja, hogy szükség lesz-e a későbbiekben kockázat kezelésre; harmadrészt pedig lehetőséget ad arra, hogy szükség esetén meghatározzák a kockázat kezelés módját.

7.2. Megállapítható, hogy mivel a hagyományos toxikológiai vizsgálatban a várható hatás vizsgálatát a normál terhelés 50-100-szoros szintjén mérik, és ez egy GM-élelmiszer esetében a tápanyagegyensúly felborulását eredményezné, alacsonyabb dózisterhelést alkalmaztak, ami mellett viszont a kockázat mértéke nem mérhető biztonsággal. Ezért új elveken nyugvó törvényi szabályozás, valamint fejlesztési és vizsgálati módszertani útmutatók kidolgozása válik szükségessé.

7.3. Fontos eleme a környezeti kockázatértékelésnek a biokémiai vizsgálatok mellett a környezetvédelmi hatásvizsgálat és a folyamatos környezetvédelmi ellenőrzés és felügyelet is. A nemzetközi szabályozásban a kockázatértékelés tekintetében elsősorban az információcseréhez köthető kötelezettségek, illetve, hogy az ilyen értékeléseknek tudományos bizonyítékokon kell alapulniuk.

7.4. A környezeti kockázatok felmérésére egy egységes, független tudományos tanácsadásra alapozott módszertant kell létrehozni. (Míg a lényegi egyenértékűség kulcsfontosságú lépés a géntechnológiával módosított élelmiszerek biztonságának értékelési eljárásában, önmagában nem számít biztonsági értékelésnek.) Mivel a GMO-kkal végzett tevékenységek tekintetében sok kérdés nyitott még az Európai Unión belül, - és bár a referencialaboratóriumok európai hálót alkotnak-, így a kockázatértékeléseket sem szabályozták egységesen.

Kutatásom során arra a következtetésre jutottam, hogy ez ellentmondani látszik a génmódosításra vonatkozó irányelvek preambulumaiban sokat hangsúlyozott elővigyázatosság elvének. Egyféle elővigyázatossági értelmezés egyféle kockázatértékelési eredményt kellene, hogy jelentsen. A jelenlegi szabályozás szerint a kockázatértékelést a bejelentő végzi el, majd az illetékes hatóságok és az EFSA is elvégzi. Ha egységesek lennének a vizsgálatok, akkor egyszeri (maximum plusz egy biztonsági vizsgálat) kevesebb költséget jelentene. Azonban így is az EFSA tevékenységének átláthatóságát és megbízhatóságát viták övezik.

7.5. Megállapítható, hogy a kockázatelemzés: kockázatbecslés, kezelés és kommunikáció összessége. Szabályai kialakításában és egyes eseti véleményezésében számos nemzetközi szervezet vállal szerepet. A kockázatelemzés felelősei azonban együttesen az ipar szereplői, a termelők és a felügyeletet végző hatóságok.

7.6. Kutatásom nyomán megállapítható, hogy a nemzetközi GMO szabályozás alapidokumentuma, a Cartagena Jegyzőkönyv bizonyos pontjain eleget tesz az elővigyázatosság elve és a védelem magas szintje követelményeinek. Azonban a szabályozásban három olyan pontot is megjelölhetünk, ahol a szóhasználat nem ebbe az irányba hat, és ezeket a rendelkezéseket, mint a Cartagena Jegyzőkönyv hiányosságait kell értékeljük.

Az egyik azon esetkör, amikor a szóban forgó GMO a jegyzőkönyv szóhasználatában „valószínűleg nem káros”, azonban a valószínű fogalmára vagy annak alkalmazására további

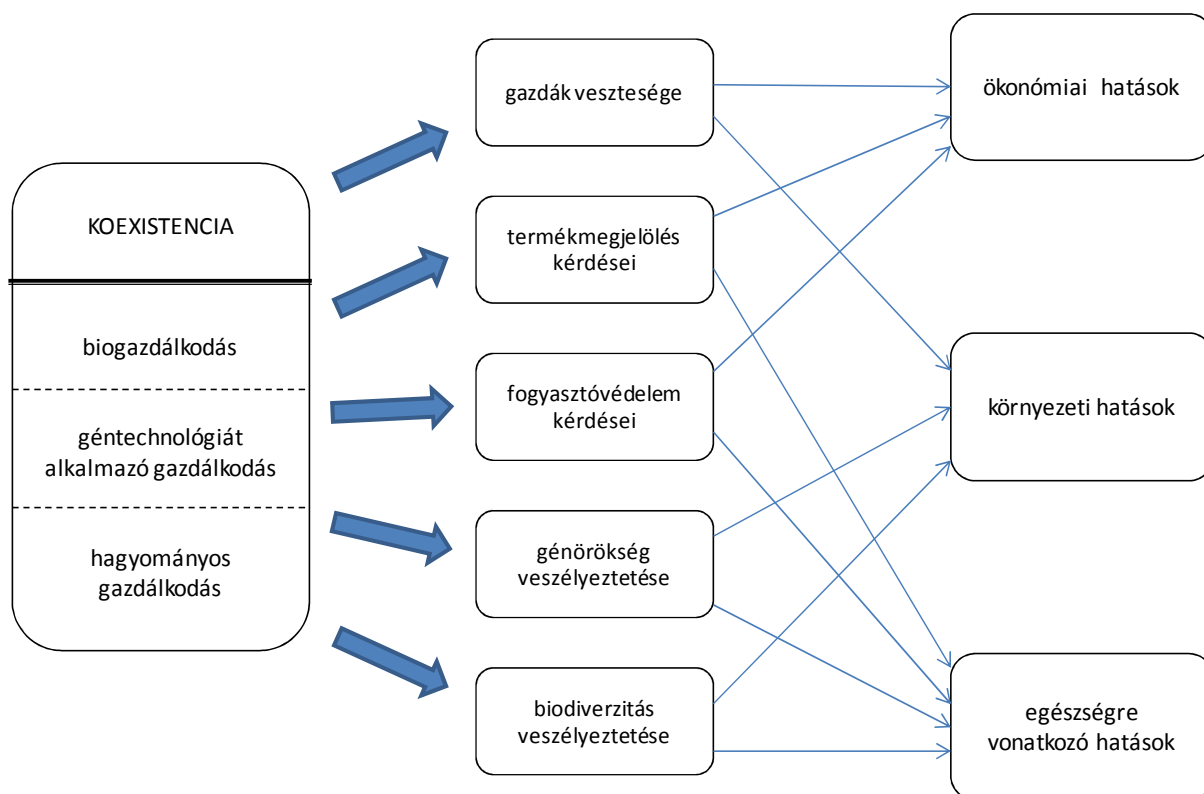

iránymutatást nem ad. Az elővigyázatosság elvének, a védelem magas szintjének és az emberi egészség védelmének elvének ez a rendelkezés nem tesz eleget. A másik hiányosság, hogy ha a tudományos bizonyosság hiánya áll fenn, mégis - az elővigyázatosság és a védelem magas szintjének elvével szemben -, mérlegelési jogkört enged az importáló államnak. A harmadik szabályozási gyengeségnek azt tartjuk, amikor lehetővé teszi az importáló fél számára a belső szabályozási rendszere szerinti eljárást, annak kikötése nélkül, hogy az a nemzetközi szabályozástól kizárólag a szigorúbb szabályozás irányában térhet el. Bár a környezeti kockázatértékelés elvégzése a GMO kapcsán az importáló állam felelőssége, azonban ez az ily módon hiányos rendelkezés vizsgálódásunk alapján nem felel meg sem az elővigyázatosság, sem a védelem magas szintje elvének.

8. Koexistencia

8.1. A fenntartható fejlődés részét adja, hogy az egyes növénytermesztési gazdálkodási rendszerek, - aszerint, hogy génmódosítást alkalmaznak-e, illetve hagyományos, vagy biogazdálkodást folytatnak-e -, megőrizték önállóságukat, létjogosultságukat. Ez a célkitűzés a jelen és a jövő nemzedékek érdekeit szolgálja, hozzájárul a biológiai sokféleség megtartásához is. Az együtt-termesztés, a koexistencia - a különböző művelési, termelési kultúrák egymás mellett élése során azok sajátosságainak megőrzésére vonatkozik.

A koexistencia vizsgálata során az egyes hatásmechanizmusok rendszerének bemutatására a következő összefüggésrendszert bemutató ábrát alkottam meg.

8.2. A magyar koegzisztencia szabályozás az egyik legszigorúbb a tagállami szabályozások között. A keveredés elkerülése érdekében a géntechnológiával módosított növények termesztésére kizárólag jogerős termesztési engedély birtokában kerülhet sor, amely egy kétlépcsős engedélyezési rendszer eredménye. Hatékonyságának mérése pillanatnyilag lehetetlen.

8.3. A tagállamok (2009-es) nyomására született meg az Európai Bizottság 2010/C 200/01 számú ajánlása a koexistencia szabályainak kialakítására. Erénye, hogy eszerint a tagállamok megfelelő intézkedéseket tehetnek, hogy elkerüljék a GMO-k nem szándékos előfordulását termékekben; hogy a fogyasztók és a termelők választhassanak a hagyományos és a biogazdálkodással termesztett és a géntechnológiával módosított termesztés között; valamint hangsúlyozta az Európai Unió tudományos alapú engedélyezési rendszerét, és a tagállamok arra irányuló döntési szabadságát. Szintén megfogalmazza az arányosság elvét is: más növények között a GMO-k nem szándékos előfordulásának elkerülésére irányuló intézkedéseknek arányosaknak kell lenniük az elérni kívánt céllal.

8.4. Megállapítható azonban, hogy nem ad választ ez a szabályozás arra, hogy a koexistencia szabályozása ad1) milyen szinten; ad2) milyen jogszabályi formában történjen;és ad3) mi lesz a GM-free területek sorsa.

Véleményünk szerint a koexistencia terén megoldást egy olyan - rövid, tömör, rendeleti formájú -, szabályozás jelentene, amely lehetőséget enged a tagállamoknak arra, hogy mérlegelésük nyomán - de nem előírt indokokhoz kötve - szükség szerint korlátozhassák vagy megtilthassák a génmódosítás mezőgazdasági alkalmazását területükön. Része kell, hogy legyen a közösségi szabályozásnak egy igen hatékony határ menti kommunikációs rendszer. Ezen kívül az egyes tagállamok maguk alkossák meg a területükön létező koexistencia sajátos szabályait, amiben a magyar kétlépcsős engedélyezési rendszer a többi tagállam számára követendő példaként szolgálhat, mint egy olyan szabályozás, ami az elővigyázatosság mentén került kialakításra. Egy ilyen Európai Unió szabályozás megalkotásának azonban nemzetközi jogi változásokat előidéző diplomáciai előzményei kell, hogy legyenek. Itt elsősorban a WTO szabályozás állította akadályokra gondolunk

8.5. Az erről folyó vita alkalmával született bizottsági javaslat jelentőségét abban állapítom meg, hogy a tervezett eredeti bizottsági javaslatban szereplő jogi keret nem módosítaná az uniós engedélyezési eljárás rendszerét, de lehetővé tenné a tagállamok számára, hogy eldöntsék, kívánnak-e területükön génszelte növényeket terjeszteni, - és erre védzáradék nélkül mód nyílna, hiszen egyelőre az Európai Bíróság és a WTO előtt nehezen védhető meg egy olyan intézkedés, amelyet egy állam vagy régió etikai vagy morális kritériumok alapján hoz.

9. Elővigyázatosság elvének alkalmazása az EU Bíróság gyakorlatában

9.1. Az Európai Bíróság által egy precedens értékű jogesete kapcsán

Egy precedens értékű jogesetben az Európai Bíróság, előzetes döntéshozatali eljárásban, az uniós jogot értelmezte, és ennek során kinyilvánította, hogy a MON 810 kukorica virágpora nem tekinthető GMO-nak és az ilyen anyagot tartalmazó termékek GMO-kból előállított összetevőket tartalmazó élelmiszereknek minősülnek. Továbbá, hogy az engedélyezési és felügyeleti kötelezettség attól függetlenül fennáll, hogy milyen arányban van jelen a géntechnológiával módosított anyag a szóban forgó termékben. A Bíróság szerint a méz és a virágpor alapú étrend kiegészítők engedélyköteles élelmiszerek, az ezekre vonatkozó engedélyezési és felügyeleti kötelezettségre nem lehet analógia útján, címkézésre

megállapított túrésí határértéket alkalmazni. A Bíróság hangsúlyozza az elővigyázatosság elve érvényesítésének fontosságát, különösen a tagállami kötelezettségek körében.

9.2. További bírósági döntések tanulságai

A C-6/99. sz. előzetes döntéshozatali eljárás a tanulság az, hogy a Bizottság részvétele esetén a tagállami hatóság – noha formálisan ő hozza a végleges döntést – elveszíti mérlegelési jogkörét. Ugyanakkor az elővigyázatosság elve nem sérült, hiszen a hozzájárulási eljárásban először a tagállami hatóság nyilvánulhat meg; kockázatelemzést végeznek, s ennek nyomán a nemzeti hatóság megteheti, hogy nem küldi tovább az iratokat. Összességében tehát az eljárási garanciák alkalmasak az alapelvek érvényesítésére; másképp fogalmazva: a bíróság megvédte az uniós GMO-szabályozás legitimitását, illetve a Bizottság jogkörét.

A C-236/01. sz. előzetes döntéshozatali eljárásban a Bizottság ragaszkodott az alapügy tényállása idején irányadó jog alkalmazásához, amely nem zárta ki az egyszerűsített eljárást, ha az egyenértékűség a tápérték és a termékbiztonság szempontjából fennállt. Ennek megfelelően, a Bíróság elfogadta az érvelést, és jelezte, hogy a veszélyek bizonyítása, szakértői igazolása már a nemzeti bíróság feladata.

A T-366/03 és T-235/04 sz. ügyekben a Bizottság elzárkózott mindenfajta regionális, a genetikailag módosított szervezetekre vonatkozó tiltások bevezetésének lehetőségétől. Érveik szerint az EU-nak meg kell adnia a gazdák számára a választás szabadságát. Ha valamennyi, a régióban élő gazda úgy dönt, hogy nem kér a genetikailag módosított szervezetekből, akkor nincsen probléma, viszont nem lehet megállítani azokat, akik úgy döntenek, hogy természetien fogják őket.

A C-165/08. sz. kötelezettségszegési ügyben a lengyel érvelés sajátos tartalmi elemei voltak az erkölcsi, etikai megfontolások. A Bíróság azonban a körülmények értékelése alapján úgy ítélte meg, hogy az etikai megfontolásoknak a nemzeti jogalkotás során betöltött szerepe nem nyert bizonyítást, a lengyel érvek túl általánosak, s összekapcsolódnak a környezet illetve az emberi egészség védelmével, amelyeket pedig (a következőes bírói gyakorlatban gyakran visszaköszönő érv szerint) az uniós jogalkotó már figyelembe vette, a 2001/18/EK és 2002/53/EK irányelvek megalkotása során.

III. Publikációk

(2013. áprilisáig)

KOVÁCS Ágnes: A környezet és a nemzetközi kereskedelem kapcsolatáról. In: *Emlékkönyv Flacbarth Ernő tiszteletére*, szerk.: Szabó Marcel, PPKE JÁK kiadása, 2003.

KOVÁCS Ágnes: A környezetjogi felelősség polgári jogi arculatáról. In: *Emlékkönyv Lábady Tamás tiszteletére*. 2004.

KOVÁCS Ágnes: About the Key Agreement Under the WTO Umbrella Related to Environment and Trade Issues. In: Raffai Katalin (szerk.) *Placet Experiri*, Budapest, 2004.

KOVÁCS Ágnes: A környezet büntetőjogi védelmének közösségi szabályairól. *Belügyi szemle* 2005/5

TAHYNÉ KOVÁCS Ágnes: Über die Deutsche Regelung für GVO-s. In: *Iustum Aequum Salutare Jogtudományi Folyóirat*, VII. 2011/1. Budapest

TAHYNÉ KOVÁCS Ágnes: Az együtt-termesztés uniós szabályozásáról és annak vitáiról (A nemzeti együtt-termesztési intézkedések kidolgozására vonatkozó iránymutatásokról szóló Bizottsági ajánlásról) In: *Iustum Aequum Salutare Jogtudományi Folyóirat*, VII. 2011/2. Budapest

TAHYNÉ KOVÁCS Ágnes: Lélekemelés az ifjúság és a család szolgálatában - avagy egy őszinte és hatékony válasz az egyén és a család válságára, In.: *MAGYAR BIOETIKAI SZEMLE* 2011/3-4

TAHYNÉ KOVÁCS Ágnes: A génmódosított növény által érintett méz, valamint virágpór alapú étrend-kiegészítők uniós jogi szabályozása - az Európai Unió Bíróságának legújabb ítélete tükrében, In.: *Európai Jog*, 12. évf. 1. sz. / 2012, 31-37. o.

TAHYNÉ KOVÁCS Ágnes: Egyes etikai vonatkozásokról a génmódosított szervezetek jogi szabályozása kapcsán, In.: *Iustum Aequum Salutare*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, *Jogtudományi Folyóirat*, Budapest, 2012/3-4. szám

TAHYNÉ KOVÁCS Ágnes: A GMO-jelölés jogi jelentősége és a '37-es számú javaslat' bukása - Der Stellenwert der GVO-Bezeichnung und der Sturz von 'Proposition, In.: *Agrár- és Környezetjog - Journal of Agricultural and Environmental Law* - A CEDR Magyar Agrárjogi Egyesület tudományos közleményei, CEDR Hungarian Association of Agricultural Law, 2013 No. 14., 99-116. oldal

Megjelenés alatt:

TAHYNÉ KOVÁCS Ágnes: GMO-k szabályozása a fenntartható fejlődés tükrében (In.: A 2012. szeptember 21-i, *A környezetjog aktuális kihívásairól című konferencia előadásai alapján készülő konferencia kötetben*, Miskolci Egyetem ÁJK, Miskolc, 2012.)

TAHYNÉ KOVÁCS Ágnes: Génmódosítás a mezőgazdaságban és a genetikai erőforrások fenntartása (In.: 2012. október 12-i, *Fenntartható Természeti Erőforrások Konferencia alapján készülő konferencia kötetben*, Miskolci Egyetem ÁJK, Miskolc, 2012.)

TAHYNÉ KOVÁCS Ágnes: A GMO-kkal kapcsolatos egyes Európai Bírósági jogesetekről és azok tanulságairól, In.: *Váságban az EU című konferenciakötetben*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 2013.